

BRATISLAVSKÁ ROZPRAVA O ALLODISACI PODDANSKÉ PŮDY A DĚDICKÉM PRÁVU PODDANÝCH NA SLOVENSKU V 18. STOLETÍ

V Kabinetu právních věd Slovenské akademie věd se 27. dubna 1957 konala důležitá rozprava o problematice právní úpravy poměrů slovenských poddaných v 18. století. Prof. Dr. Karol Rebro objasnil zde dvě z hlavních thesů své chystané rozsáhlé práce o tereziánském urbáři, o nichž se neshodli plně jak recensenti a redaktor práce s autorem, tak recensenti navzájem mezi sebou. Úkolem zasedání bylo proto odstranění tohoto rozporu na základě slyšení řady dalších odborníků. K diskusi, kterou řídil vedoucí Kabinetu právních věd SAV JUDr. Ladislav Košťa, byli přizváni z právnické fakulty bratislavské univerzity člen korespondent ČSAV a SAV prof. JUDr. Štefan Luby (redaktor práce) a doc. JUDr. Martin Vietor (recensent), z Historického ústavu SAV PhDr. Ján Tibenský, PhDr. Július Mésároš (recensent) a PhDr. Peter Ratkoš a z Kabinetu dějin státu a práva v ČSR Ústavu práva ČSAV JUDr. Vladimír Procházka a JUDr. Jiří Klabouch.

Rozprava byla zahájena výkladem prof. Dr. Rebra o otázce allodisace poddanské půdy. V tom směru je pro Slovensko důležité, že se tam dříve nežli v jiných uherských zemích zpustošených válkou projevíly tendence k upevňování vrchnostenského velkostatku, které přinášejí úsilí o převádění poddanské půdy nejrůznějšími způsoby na vrchnost. Ve shodě s nejnovějšími názory lze však konstatovat, že rozsah násilného shánění nebyl tak značný, jak se dosud mělo zato. Zásah státu do těchto poměrů byl vyprovokován potřebou krýti náklady válek a tak vytvořit spolehlivou základnu pro kontribuci. Zák. čl. VIII z r. 1715 konstitoval stálé kontribuční pozemky a zák. čl. VIII z r. 1741 je spojil s osobou kontribuenta. Ve snaze o zajištění obhospodařování těchto pozemků nařídil zák. čl. XVIII z r. 1723, že kontribuční pozemek bylo možno znovu propůjčit navrativšímu se zběhlému poddanému, pokud nebyl znovu osazen nebo neproběhla promlčecí doba jeho poddanského charakteru, byl-li zabrán vrchností.

Tereziánská urbární reforma stanovila pevný plat úměrně velikosti usedlosti. Podařilo se jí sice kontribuční hospodářství postavit na pevný základ, avšak nezačovala někdejší předurbární stav poddanské půdy, ba naopak často ještě legalisovala jeho zmenšení. K této skutečnosti došlo jednak přímo při jejím provádění, jednak v následujících desetiletích na jejím podkladě. Do soupisu předurbárního stavu nebylo totiž pojato mnoho poddanské půdy, dvůr během provádění reformy uznal allodisaci půdy, jestliže ji vrchnost držela déle než třicet let, »remanenční« půda, t. j. půda přesahující rozsah stanovené výměry poddanských usedlostí, mohla být, pokud nebyl dostátek kontribuentů, ponechána vrchností, do evidence nepojatá půda byla vrchnostmi okupována prakticky definitivně, byla zabírána poddanská půda, daná vrchností do zástavy a konečně dostávali poddaní při jednotlivých výměnách záměrně půdu horší kvality.

Značně se zhoršila také situace smluvní pozemkové držby poddaných (smlouvy městeček a šoltysské smlouvy).

Celkově lze říci, že ačkoliv theoreticky usedlostní princip znamenal záruku neměnnosti rozsahu poddanské půdy, fakticky její úbytek byl na Slovensku větší než v historických zemích, kde tento princip zaveden nebyl.

Proti thesi přednášky o stálém zmenšování poddanské půdy vyslovil Dr. Méšároš mínění, že *tereziánský urbář allodisaci zastavil*; další zmenšování jejího výměru bylo jen dílem *illegálních praktik*, avšak zákon sám se zcela postavil na stranu zájmu poddaného (i když ovšem ve prospěch především státu). Skutečné zkrácení poddaných se dělo jediné formou výměny půdy za horší.

Dr. Tíbenský podtrhl kontribuční poslání reformy jako její základ. Na rozdíl od současné maďarské nauky, která osvícenský absolutismus hodnotí příliš negativně, je potřeba poukázat na jeho pozitivní přínos. Byl obdobím *nového chápání společenských vztahů* a toto jeho ovzduší poznamenává i tereziánský urbář, jenž má funkci *společenského vyrovnání*. Vlastnické právo počíná být pojímáno už buržoasním způsobem, i když navenek formálně nadále platí koncepce Verböczyho.

Dr. Procházka se připojil k tomuto pojetí osvícenského absolutismu. V českých zemích je to zvláště patrné. Tam dochází k reformám po dvojí linii. *Státní reformy* jsou neseny účely *kontribučními*. Vedle nich však existuje velmi značný a dosud literaturou nikoli náležitě zhodnocený počet *reforem vrchnostenských*, jež mají zajistit *vyšší produktivitu poddanského hospodářství* a tím i prospěch vrchnosti samé. Vyrovnání usedlostí na stejný základ (stejný rozsah gruntu), aby rozvrh povinností stejnoměrně zatěžoval hospodářství, je právě u těchto šlechtických reforem v Čechách a na Moravě zcela obdobné praxi státního tereziánského urbáře na Slovensku a v Uhrách.

Podle názoru, jež pronesl prof. Dr. Luby, jsou všechny závěry o těchto otázkách více než předběžné a teprve další práce monografická bude tu moci zjednat jasno. Otázka allodisace těsně souvisí s otázkou *dědického práva, jeho existence, i když její povaha není zcela zřejmá, je nepochybná*. Dovolávání se Verböczyho je skutečností především politickou, nikoli právní.

Zasazení celé problematiky do širší problematiky feudalismu požadoval Dr. Tíbenský. Jako kdysi zdůrazňoval polský historik Rutkowski po vzoru jiných západních odborníků *pořádkovou a stabilizační funkci feudalismu*, dnes se zvyklo podtrhovat *vykořisťovatelský princip v něm*, jenž byl interpretován příliš intenzivně a skresloval tak skutečnost.

Prof. Dr. Luby upozornil, že toto platí právě především v otázce dědického práva. Je potřeba vždy konkrétně sledovat, jak dalece feudálové využívali možností, jež jim dávaly panující poměry ve shodě s obecně přijatými pravidly společenského života a jak dalece je porušovali.

Dr. Procházka rovněž podtrhl *zásadu státního řádu, která zejména tehdejší naukou je proklamována jako jeho základ*. Situace na Slovensku je podobná jako v českých zemích jedním shodným rysem, odlišným od problematiky absolutistického období v ostatních evropských zemích, totiž *otázkou národnostní*; v našich zemích vedle rozporů sociálních hrají důležitou úlohu i rozpory nacionální, když šlechta ve své podstatné části není domácího původu.

Dr. Méšároš uvedl v otázce dědického práva hledisko nakonec ve své přesvědčivé jednoduchosti samozřejmé: jak by bylo možno zabírat, kdyby zde nebylo určitých práv sedláků?

Na skutečnost, že na jednotlivých panstvích platily různé právní řády, poukázal doc. Dr. Vietor. Potíž tkví v tom, že na Slovensku se nezachovaly doklady obecných předpisů o této materii.

Na důležitou okolnost charakteru právního řádu s předpisy obyčejovými upozornil Dr. Klabouch: *faktické dědění jasně prokazuje, že zde platila určitá obecná pravidla dědičnosti.*

Prof. Dr. Rebro však zdůraznil, že přes všechny tyto námitky je třeba vidět *praktické konce reformy*, a tu se projevují křiklavé případy libovольnosti porušující jakákoli pravidla. V otázce dědického práva je třeba se opřít o pojetí Verböczyho, jenž zajišťuje poddanému jen náhradu za práci do odnímané usedlosti vloženou. Slovenský poddaný je *poddaným perpetuae obligationis*, nikoli poddaným *liberae migrationis*, jak tomu bylo v jižních zemích. Jeho právo na půdu je jen *obligací, nikoli věcné*. Dědění je výsledkem nikoli práva, nýbrž nedostatku pracovních sil, jenž vede k tomu, že jsou poddaní ponecháváni na svých usedlostech. Jejich dědické právo kotví až v § 2 zák. čl. VIII z r. 1848. Předtím měli *postavení nezakoupených rustikalistů z jiných zemí*. Že nezakoupení neměli dědické právo, potvrdil nejnověji v Polsku A. Bardach.

Podle názoru, jež vyslovil doc. Dr. Vietor, je potřebí celou problematiku vidět *hlediskem feudalismu*, nikoli sub specie představ pozdějších.

V tom směru, jak pravil prof. Dr. Luby, je třeba konstatovat *alespoň existenci určitého užívacího práva nebo vůbec „nějakého dědického práva k nějakému právu“*, jehož povahu bude třeba objasnit dalším podrobnějším studiem. Tripartitum je výplod zvláštní situace a jeho hlediska nejsou už nikterak vlastní době tereziánské. Formulaci podstaty problému je tedy zatím možno nechat otevřenu.

Dr. Ratkoš v odporu proti stabilizačním rysům feudalismu podtrhl *faktickou svévoli*. Nepochybná je existence *vlastnictví v městech a v městečkách*.

Dr. Procházka vyslovil mínění, že otázku dědického práva je potřebí, aby jí bylo možno správně rozumět, *uvádět ve vztah ke skutečnosti, že vrchnost vykonává řadu funkcí jako nejnižší článek administrativy*, nesvěřený do rukou státních orgánů, nýbrž patrimoniální správy. Určitou volnost a tím i možnost jistých právních operací dosvědčuje *hojná fluktuace* (nikoli zběhnutí).

Doc. Dr. Vietor upozornil na možnost poddaného, aby uplatňoval své nároky před státním soudem. Tato možnost po tereziánském urbáři roste.

Další poukazy na práva poddaných uvedl prof. Dr. Luby. Sedlák měl právo na půdu, i když často nikoli na konkrétní půdu. Všechny doložené případy *odstranění poddaného s půdy* jsou zásahem vrchnosti ve stavu *mezi živými*, nikdy ne na případ smrti.

Dr. Klabouch poukázal na to, že proti odúmrtnímu právu vrchnosti bylo dosud literaturou zcela podceňováno *dědické právo příbuzných*; jeho zpracování může přinést zcela nové pohledy na celou věc. V tom směru je potřebí mít na mysli, že feudální právní řád má *několik vrstev podle jednotlivých společenských stavů*; tato skutečnost je zvláště důležitá pro oblast konfliktů předpisů jednotlivých vrstev navzájem.

V závěru diskuse shrnul některé její hlavní výsledky prof. Dr. Luby.

Vladimír Procházka